

מתן

על הפרת

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

תהילים מזמור קכ"ח

מזמור קכ"ו המתאר את אורח חייו וברכתו של ירא ה' כולל שני בתים. הבית הראשון מתאר את אורח חייו של ירא ה' ברמה הפרטית והמשפחתית (א-ג), ואילו הבית השני מתאר את הברכה השורה עליו ברמה הפרטית, המשפחתית והלאומית (ד-ו). כפי שניתן לראות, ישנן זיקות בולטות בין שני בתי המזמור. בפסוקי הפתיחה של שני בתי השיר מופיע הביטוי ירא ה'. פסוקי הפתיחה בשני הבתים נאמרים בגוף שלישי והפסוקים הבאים נאמרים בגוף שני. בברכה הראשונה בכל אחד מהבתים מופיעה המילה "טוב", ושני הבתים מסתיימים במילה "בנים".

א שיר המעלות

בית א' - אורח חייו של ירא ה' ברמה הפרטית והמשפחתית (א-ג)

אשְׁרֵי כֹל יִרְאֵהוּ	ההֶלֶךְ בְּדַרְכָּיו.
יָגִיעַ כַּפְיָהּ כִּי תֹאכַל	אֲשֶׁרִיךְ וְטוֹב לָךְ.
אֲשַׁתָּה כְּגֶפֶן פִּרְיָהּ	בְּיַרְכְּתֵי בֵיתָהּ
כְּשֶׁתְּלִי זֵיתִים	סָבִיב לְשַׁלְחָנָהּ.

בית ב' - ברכתו של ירא ה' ברמה הפרטית והלאומית (ד-ו)

הִנֵּה כִּי כֹן יִבְרַךְ גִּבּוֹר	יִרְאֵהוּ.
יְבָרְכֶהּ ה' מִצִּיּוֹן	וְרָאָה בְּטוֹב יְרוּשָׁלַם כֹּל יְמֵי חַיֶּיהָ.
וְרָאָה בְּנִים לְבָנֶיהָ	שְׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל.

בית א' (א-ג)

בעל המזמור פותח את דבריו בהגדרה של ירא ה' כאדם שהולך בדרכיו של ה'. המושג ירא ה' במקרא אינו מוגדר באופן חד משמעי ויש להבין את המושג בכל מקום על פי ההקשר שבו הוא משתלב בכתובים.

1. מה הן שתי הדרכים להבנת המושג "דרכי ה'"? עיינו בבראשית י"ח, יט, בגמרא במסכת סוטה ובדברי הרמב"ם בהלכות דעות פ"א הלכות ה-ו.

גמרא סוטה יד ע"א: ואמר רבי חמא ברבי חנינא: מאי דכתיב 'אחרי ה' א-להיכם תלכו' (דברים י"ג, ה)? וכי אפשר לו

[תורת מלאות]

כתיבה וניהול: ד"ר נאוה כהן • ריכוז: אילנה חדד

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים • טל': 02-5944555

מִתַּן וְרַנֵּת

מכון תורני לנשים ע"ש שרה בת יצחק יעקב רענגרטן
The Sadie Rennert Women's Institute for Torah Studies

לאדם להלך אחר שכינה, והלא כבר נאמר 'כי ה' א-להיך אש אכלה הוא' (דברים ד', כד)? אלא להלך אחר מדותיו של הקב"ה: מה הוא מלביש ערומים, דכתיב 'ויעש ה' א-להים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם' (בראשית ג', כא), אף אתה הלבש ערומים; הקב"ה ביקר חולים, דכתיב 'וירא אליו ה' באלני ממרא' (שם י"ח, א), אף אתה בקר חולים; הקב"ה ניחם אבלים, דכתיב 'ויהי אחרי מות אברהם ויברך א-להים את יצחק בנו' (שם כ"ה, יא), אף אתה ניחם אבלים; הקב"ה קבר מתים, דכתיב 'ויקבר אתו בגי' (דברים ל"ד, ו), אף אתה קבור מתים.

רמב"ם הלכות דעות פ"א הלכות ה-ו: ...שנאמר 'והלכת בדרכיו'. כך למדו בפירוש מצוה זו: מה הוא נקרא רחום, אף אתה היה רחום; מה הוא נקרא חנון, אף אתה היה חנון; מה הוא נקרא קדוש, אף אתה היה קדוש. ועל דרך זו קראו הנביאים לא-ל בכל אותן הכינויין: אך אפים ורב חסד, צדיק וישה תמים, גבור וחזק וכיוצא בהן - להודיע שהן דרכים טובים וישרים, וחייב אדם להנהיג עצמו בהן ולהדמות אליו כפי כחו.

2. אחרי הקביעה הכללית עובר המשורר ללשון נוכח, לפנייה אישית ישירה "יגיע כפִיךָ כִּי תֹאכַל אֶשְׁרִיךָ וְטוֹב לך". עיינו במשנה במסכת אבות וברד"ק, ולעומתם בהשוואה שמציג פרופ' ורגון¹ בין המזמור לבין הקללות המופיעות בספר דברים, ובדקו האם הפסוק מתאר את אורח חייו של ירא ה' או את שכרו?

מסכת אבות פרק ד הלכה א: מהי איזה הוא עשיר? השמח בחלקו, שנאמר: 'יגיע כפִיךָ כִּי תֹאכַל אֶשְׁרִיךָ וְטוֹב לך'. **רד"ק:** שיבח דרכי הירא את ה'. ... סיפר על הנהגת מחייתו, כי הטובה הוא שיחיה ממלאכתו, ולא יהנה מאחרים... אמר (- המשורר): גם זה מההנהגות הטובות בעולם הזה, שתצווה אשתך שתהיה כגפן פוריה בירכתי ביתך... תהיה צנועה בירכתי הבית... ואם תהיה אשתך בזה הדרך, יהיו בניך כשתילי זיתים... ויהיו תמיד סביב לשולחןך, שלא יהיו משולחים, ולא זוללים וסובאים, אלא לא יאכלו ולא ישתו אלא על שולחןך.

טבלת השוואה בין המזמור לבין הקללות בספר דברים:

מזמור קכ"ח	דברים כ"ח
בְּנִיךָ כִּי תֹאכַל אֶשְׁרִיךָ וְטוֹב לָךְ.	בְּנִיךָ וּבְנֵיכָהּ נִתְּנִים לְעַם אַחֵר, וְעֵינֶיךָ רְאוּת, וְכָלֹת אֲלֵיהֶם, כָּל-הַיּוֹם; וְאִין לְאֵל, יָדָהּ.
יָגִיעַ כַּפִּיךָ כִּי תֹאכַל אֶשְׁרִיךָ וְטוֹב לָךְ.	פְּרִי אֲדָמְתָהּ וְכֹל יָגִיעַךָ יֹאכַל עִם אֲשֶׁר לֹא יָדְעָתָּה וְהֵייתָ, רֶק עֵשׂוֹק וְרֹצוֹץ כָּל הַיָּמִים.
אֶשְׁתָּךְ כְּגִפְנֵי פְרִיָהּ בְּיָרְכְתִי בֵּיתָהּ.	כְּרֵמִים תִּשַׁע וְעֶבְדָּתָּהּ וְנִין לֹא תִשְׁתַּהּ וְלֹא תִאָּגֵר כִּי תֹאכְלֶנָּה וְהַתְּלַעְתָּ. זֵיתִים יִהְיוּ לָךְ בְּכָל גְּבוּלָהּ וְשִׁמֹן לֹא תִסּוֹף כִּי יִשְׁלַזִּיתָהּ. בְּנִים וּבָנוֹת תּוֹלִיד וְלֹא יִהְיוּ לָךְ כִּי יִלְכוּ בְּשָׂבִי.

3. מה משמעות הדימוי "אֶשְׁתָּךְ כְּגִפְנֵי פְרִיָהּ בְּיָרְכְתִי בֵּיתָהּ"? עיינו בדברי המלבי"ם ובדבריו של הרב סמט² המסבירים את משמעות הדימוי:

המלבי"ם: אשתך כגפן פוריה... הגם שעומדת בירכתי הבית, יגביהו ענפיה ודליותיה עד גג הבית, וסככת משם על הבית בכלל. כן היא (- האישה) צנועה, שוכנת באהל בירכתי הבית, ובכל זאת שומרת וסוככת על הבית בכללו.

1 ורגון ש', 'גמולו של ירא ה' (מזמור קכ"ח בתהלים), בית מקרא, סח (תשל"ז), עמ' 112-119.

2 סמט א', 'בין אשרי כל ירא ה' לבין 'בורך גבר ירא ה' - מזמור קכ"ח' (המשך), אתר בית המדרש הווירטואלי הר עציון:

http://www.etzion.org.il/vbm/archive/13-tehilim/08thilim128_2.rtf

הרב סמט: המהלך בכפרים הערביים והדרוזיים בארץ, יוכל להבחין בנקל בתופעה נפוצה ביותר, החוזרת בבתים רבים: בחצר האחורית, בסמוך לפינת הבית, יוצא מן האדמה גזעה של גפן אחת. הגזע החלש מודלָה על גבי קירות הבית, נסמך עליהם, ומגיע עד לגג. על הגג ניצבת סוכה (פרגולה), והגפן שולחת ענפים רבים המכסים את הסוכה ומצלים על הגג, גם אם שטחו של הגג גדול מאד. בעונת הקיץ מוציאים ענפי הגפן מאות אשכולות ענבים כבדים, הנתלים על תקרת הסוכה ומזמנים לבני הבית שהגג הוא מקום מנוחתם בימי הקיץ החמים. מנהג זה הוא כנראה גם מנהגם של אבותינו בתקופת המקרא ובתקופת המשנה.

נראה שלכך מתכוון הפסוק הבא לתאר אושר ושלווה (מלכ"א ה', ה) "איש תחת גפנו ותחת תאנתו". אין מדובר כאן בגפן שבכרם. הכרם הוא מקום עבודה, ולא מקום מנוחה. האיש היושב תחת גפנו, הוא האיש הנופש על גג ביתו, ויושב שם מתחת לגפנו שלו, הגפן הביתית היחידה הצומחת בירכתי ביתו....

מה הם המאפיינים של הגפן הביתית הזאת, שאינם קיימים בגפן הגדלה בשדה? קיימים כמה דברים מפליאים בה: ראשית, היחס הבלתי מובן בין חולשתו של הגזע הדק לבין ההתפרסות העצומה של ענפיו, על פני כל הגג. לכך יש להוסיף את שפע הפירות שמניבה גפן אחת כזאת - מאות קילוגרמים של ענבים, שכולם נובעים מגזע דקיק אחד. עֶצְמָה זו של הגפן מגולמת בדימוי במילים 'גפן פוריה'. שנית, יכולתה של הגפן לטפס ולהגיע עד גובהו של גג הבית אף היא מפליאה. גזעה הדק והחלש מיתמר ללא מגבלות, אמנם תוך שהוא נסמך על קיר הבית. שלישית, המתבונן בבית מכיוון חזיתו, אינו רואה בדרך כלל את גזעה של הגפן, אלא רק את ענפיה המרובים המצלים על הגג, והדבר נראה כגן תלוי. דבר זה מתואר בדימוי במילים 'בירכתי ביתך'. הוסף על כך שגפן הבית הזאת מעניקה מרגוע וצל לאדם השב מעבודתו וחוסה בצלה, ושמראה ופירותיה משובבים את נפשו.

4. מה משמעות הדימוי "בְּנִיךָ כְּשִׁתְּלִי יִזְתִּים סָבִיב לְשִׁלְחָנְךָ"? עיינו בדבריו של י' פליקס: המשורר ראה לנגד עיניו עצי זית גדולים הגדלים בחצר המקדש ואלה על אף זקנותם המופלגת ממשיכים להניב פרי. תמונה זו עמדה גם לנגד עיני המשורר במזמור נ"ב: "ואני כזית רענן בבית אלהים, בטחתי בחסד אלהים עד עולם".

זיתים ישישים מצויים במקומות רבים בארץ. בהרי ירושלים מפורסמים הזיתים בגת שמנא, שהיקף גזעם כחמישה מטרים. שהמסורת הנוצרית מייחסת אותם לתקופת בית שני. לפי בדיקתנו אין גילם עולה על אלף שנה. ברור על כל פנים שאלה זקנים מופלגים, ועדיין הם מניבים פרי משובח. במחקרנו על עצים זקנים בארץ גילינו בסביבת שבטה שבנגב זית, שהוא כנראה הישיש בין זיתי הארץ, והוא שריד מן החקלאות הנבטית שבנגב. להלכה עשוי הזית להתקיים זמן בלתי מוגבל. בהדקנו גזעו נעשה נבוב, וקיימת סכנה כי שריפות ורוחות בלתי מצויות עשויות לשבור את העץ הישיש. אולם הזית דואג מבעוד מועד לחליפין: הוא מצמיח מן השורשים שסביב גזעו ייחורים צעירים. אלו מקיפים אותו ומגינים עליו מפני פגיעת הרוחות, ואף אם הגיעה שעתו וגזעו החלול נשב, תופסים הנצרים הצעירים את מקומו.

לתמונה זו כיוון הכתוב בתהלים קכ"ח. המתארת את המשפחה במאוסרת מרובת הבנים: "אשתך כגפן הפורייה בירכתי ביתך, בניך כשיתילי זיתים סביב לשולחןך". האישה הצנועה יושבת הבית נמשלה לגפן הסוככת בצילה על הבית מניבה פרי רב. והאב המיסב לשולחנו וסביב בניו נמשל לעץ זית זקן שסביבו השתילים - הייחורים הצעירים אלו סועדים את אביהם הזקן, ובבוא זמנו הם ימשיכו את קיום השושלת מדור לדור. הזית, יותר מעץ אחר מתאים אפוא כסמל לצדיק, שחיוו אינם נוצצים כפרחי השדה, אך הם מצטיינים ביציבותם ובהמשכות.

בית ב

הבית השני מוסיף שירא ה' יזכה לראות בחיזוקה והסתעפותה של משפחתו שהיא חלק מעם ישראל כולו, וכי לא יראה בימיו מלחמה שבאה על ישראל. המשפחה הפרטית שמחה בבניין הכלל ואף מחזקת אותו. ברכת בני הבנים אינה רק ענין של נחת רוח לירא ה' ולמשפחתו אלא הבנים מוסיפים לחזקה לעזה ולמעמדה של המשפחה, השבט והעם.

5. מדוע המזמור נחתם במילים "שלום על ישראל" ומה הקשר בין השלום לבין ההבטחה "וראה בנים לבניך"? עיינו במקורות הבאים:
מסכת כתובות דף נ ע"א: אמר רבי יהושע בן לוי: כיוון שבנים לבניך - שלום על ישראל, דלא אתי לידי חליצה וייבום.
רבי שמואל בר נחמני אמר: כיוון שבנים לבניך - שלום על דייני ישראל דלא אתי לאינצויי.
ויקרא רבה פרשה ט': גדול שלום שכל הברכות, טובות ונחמדות שהקדוש ברוך הוא מביאן על ישראל חותמיהן בשלום.

הרחבה:

בוא ואספר לך דבר נאה שסיפר הרב מאפטא. כך סיפר הרב מאפטא. יום אחד ראיתי שבשמים אין מצייתים לי. חלשה דעתי עלי ונצטערתי. עד שאני באותו הצער, ראיתי שאין הארץ נשמעת לי. ולא הארץ בלבד, אלא כל העיירות הסמוכות לעירי אין מצייתות לי, ואף אנשי עירי אין שומעים לי, ואף אנשי ביתי אין שומעים לי. התחלתי מעיין בדבר ולא זיתי עד שהשבתי לב אשתי אלי. כיון שהתחילה אשתי מצייתת לי התחיל בני מציית לי. וכיון שהתחיל בני מציית לי התחילו כל אנשי ביתי מצייתים לי. וכיון שאנשי ביתי היו מצייתים לי התחילה כל העיר מצייתת לי. וכיון שצייתה לי עירי צייתו לי שאר הערים וכל המקומות. וכיון שכל הערים וכל מקומות היו מצייתים לי חזרה הארץ לשמוע לי. וכיון שנשמעה הארץ נשמעו לי בשמים. (ש"י עגנון, "זה בזה - סיפורים נאים של ר' ישראל בעל שם טוב", האש והעצים, תל אביב תשנ"ח, עמ' 100)